

ЯМНЕНКО Т. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
цивільного права і процесу
(Національний авіаційний університет)

УДК 347.73

ВАЛЮТНЕ ТА БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК СФЕРА ЗЛОВЖИВАНЬ З БОКУ НБУ

Дана стаття присвячена питанням зловживання правом Національного банку України при здійсненні валютного та банківського регулювання. В статті характеризуються ознаки зловживання правом відповідно до яких здійснюється кваліфікація дій центрального банку України, аналізується законодавство у сфері валютного і банківського регулювання.

Ключові слова: валютне регулювання, банківське регулювання, зловживання правом, функції та повноваження Національного банку України.

Данная статья посвящена вопросам злоупотребления правом Национального банка Украины при осуществлении валютного и банковского регулирования. В статье характеризуются признаки злоупотребления правом в соответствии с которыми осуществляется квалификация действий центрального банка Украины, анализируется законодательство в сфере валютного и банковского регулирования.

Ключевые слова: валютное регулирование, банковское регулирование, злоупотребления правом, функции и полномочия Национального банка Украины.

This article focuses on the question of abuse of the National Bank of Ukraine in the implementation of monetary and banking regulation. The article characterized by signs of abuse of the law according to which the qualification central bank actions Ukraine analyzed legislation on currency and banking regulation.

Key words: currency regulation, banking regulation, abuse of rights, responsibilities and powers of the National Bank of Ukraine.

Вступ. В умовах становлення ринкових відносин в Україні необхідною передумовою структурної перебудови економіки країни є модифікація валютної політики, запровадження ефективного валютного регулювання. Останнім часом важливого значення набуває питання подальшого розвитку валютного регулювання та поступової лібералізації валютних відносин в бік спрощення міжнародного обміну товарами, послугами, капіталами, переходу до гнучкого обмінного курсу.

Постановка завдання. Актуальність дослідження питань зловживання правом Національним банком України на даний час пов'язана з нестабільністю та проблемами валютного ринку України, наявністю значного масиву підзаконних актів Національного банку України сфери валютного регулювання та контролю, що спричиняє урегульованість та не завжди виправдані обмеження для учасників валютних та банківських відносин.

Результати дослідження. Зловживання правом – специфічне діяння, що проявляється через дії суб'єкта права, які є соціально шкідливими для розвитку суспільних відносин,

використання недозволених конкретних форм діяльності у межах дозволеного законом загального тилу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права, і за які не завжди передбачена можливість притягнення до юридичної відповідальності. Передумови виникнення на практиці випадків зловживання правом – прогалини у законодавстві або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин.

Будь-яке суб'єктивне право має межі, оскільки суб'єктивне право є міра свободи, міра можливої поведінки правомочної особи в правовідносинах. Зловживання суб'єктивним правом – це використання суб'єктивного права з порушенням меж його дії, ненормальне (марне, незвичайне, шкідливе, аморальне) здійснення права, яке виражається в недозволених конкретних діях, що заподіюють шкоду іншій особі чи загрожують чужому праву.

Види зловживання правом за правовою кваліфікацією:

– правомірне (легалізоване, але аморальне чи недоцільне): явно не виходить за межі встановленого законом суб'єктивного права, зовні правомірне, однак виражається в соціально шкідливій поведінці правомочної особи – заподіює шкоду неохоронюваним законом відносинам (замовчування ЗМІ суспільно значущої інформації або передбачення в публікації судового рішення);

– протиправне (неправомірне, нелегалізоване): явно виходить за межі встановленого законом обсягу суб'єктивного права, є соціально небезпечним, винним діянням (журналіст, зловживаючи свободою ЗМІ, може здійснити такі злочини, як наклеп, образа, породження національної, расової або релігійної ворожнечі).

Види зловживання правом за суб'єктивною стороною:

– необережне – вчиняється без наміру, але об'єктивно спричиняє настання шкоди (відмова члена сім'ї наймача житлового приміщення без наміру та будь-яких причин дати згоду на його обмін);

– навмисне – вчинене з наміром нашкодити іншій особі; найбільш відомим видом зловживання правом (сфера застосування цивільного права) що полягає у здійсненні навмисних дій в галузі договірних, зобов'язальних та інших цивільно-правових відносин з наміром заподіяти іншій особі майнову шкоду (зменшення або втрата доходу потерпілим) та моральну шкоду (зазіхання на гідність, ділову репутацію тощо).

Повноваження, надані особам, уповноваженим на виконання функцій держави – це ті конкретні обов'язки, які, відповідно до закону та інших нормативно-правових актів, вони повинні виконувати, а також права, надані їм для повного й ефективного виконання своїх обов'язків. Протиправне використання такими особами наданих їм повноважень передбачає перевищення ними їхніх владних та інших службових прав, а так само інше умисне зловживання ними, а також умисне невиконання покладених на них обов'язків [1, с. 9].

Під зловживанням владою слід розуміти умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам служби свої прав щодо пред'явлення вимог, а також прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними чи юридичними особами. Зловживати владою може як представник влади, так і службова особа, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, оскільки остання також має владні повноваження, що поширюються на підпорядкованих їй осіб.

Зловживання службовим становищем – це будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з її посадою. У цілому зловживання службовим становищем – це більш широке поняття, воно охоплює зловживання владою, оскільки використовувати всупереч інтересам служби службова особа може і владні права та можливості, якщо вона ними наділена.

Зловживання владою або службовим становищем передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винуватого і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності [1, с. 36].

Зловживання правом у публічних банківських та валютних відносинах важко виявити і кваліфікувати, для цього необхідним є аналіз банківського та валютного законодавства у частині повноважень та функцій суб'єктів валютного контролю та регулювання, зокрема

функцій та повноважень Національного банку України. Оскільки він виступає Центральним банком нашої держави, то відповідно, наділений широким колом повноважень у сфері банківського та валютного регулювання.

Серед ознак зловживання правом потрібно виділити наступні: 1) наявність в особи суб'єктивного права; 2) здійснення особою діяльності, що спрямована на реалізацію цього права; 3) використання недозволених засобів і способів здійснення права або таких, що знаходяться на межі легальних і нелегальних і можуть спричинити негативний ефект; 4) здійснення функцій всупереч їх соціально-правовому призначенню; 5) усвідомлення особою своїх дій, свідомий вихід за встановлені законом межі; 6) заподіяння шкоди інтересам суспільства чи інтересам окремих осіб, незважаючи на невираженість протиправного характеру фактично вчинених дій та відсутність нормативно-визначеного складу правопорушення.

Використовуючи зазначені вище ознаки необхідно здійснити характеристику повноважень суб'єктів валютного та банківського регулювання і контролю.

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, та законами України. Законодавчо, банківське регулювання визначається як одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [2].

Відповідно до ст. 11. Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (далі – Декрет), Національний банк України у сфері валютного регулювання:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає у межах, передбачених Декретом, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;
- установлює за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків [3].

До компетенції Національного банку України у сфері валютного регулювання та контролю належать:

- 1) видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;

2) видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства;

3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;

4) встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;

5) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;

6) застосування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю (ст. 44 Закону України «Про Національний банк України»).

Валютному контролю підлягають валютні операції за участю резидентів і нерезидентів, а також зобов'язання резидентів щодо декларування валютних цінностей та іншого майна, яке перебуває за межами України, підлягає обов'язковому декларуванню у Національному банку України (ст. 12 Декрету). Валютними є операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України; операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності; операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Валютними цінностями є матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин [2].

Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати і одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах їх повноважень, а також про майно, що підлягає декларуванню.

Національний банк України є головним органом валютного контролю, що здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених Декретом до компетенції інших державних органів та забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з актами валютного законодавства України; визначає структуру валютного ринку України та організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання.

Уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від Національного банку України генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи.

Відповідно до ст. 99 Конституції України [4] основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

Національний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає забезпеченню стабільності грошової одиниці України та додержанню стійких темпів економічного зростання, підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає забезпеченню стабільності грошової одиниці України й темпам економічного зростання (ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»).

Отже, розглядаючи функції Національного банку України можна дійти висновку, що, наприклад, запровадження тимчасового (згідно Постанови правління Національного банку до 3.12.2014 року [5]) обмеження здійснення операції з продажу готівкової іноземної валюти одній особі в один операційний (робочий) день у сумі, що не перевищує в еквіваленті 3

000 гривень у межах однієї банківської установи [6] не суперечить та, не виходить за межі повноважень Національного банку України. Тобто в наявності є такі ознаки зловживання правом як наявність в особи суб'єктивного права та здійснення особою діяльності, що спрямована на реалізацію цього права, усвідомлення особою своїх дій.

Щодо використання недозволених засобів і способів здійснення права або таких, що знаходяться на межі легальних і нелегальних та можуть спричинити негативний ефект, а також здійснення функцій всупереч їх соціально-правовому призначенню, то, на перший погляд, визначити негативний ефект неможливо, для аналізу цієї ознаки зловживання правом потрібно здійснити вивчення ефективності/чи неефективності такого обмеження в часі. Метою такого обмеження згідно Постанови є «суспільно-політичне напруження, наявність певних елементів ризику та невизначеності щодо подальшого розвитку ситуації, економічні проблеми, пов'язані з проведенням антитерористичної операції на території України, недопущення використання фінансової системи України для відмивання грошей і фінансування тероризму та врегулювання ситуації на валютному ринку України» [5]. Зараз можна констатувати: наявність інфляційних процесів та нестабільності грошової одиниці України (гривні) на основі встановлення аналізу курсу національної валюти щодо іноземних валют, а також фактичну неможливість придбати в фінансовій установі готівкову іноземну валюту (попри задекларовані гарантії такого права людини зі сторони глави Національного банку України) навіть еквівалентом до 3000 грн, та, відповідно, перехід в «тіньовий сектор» економіки більшості «відкритих» раніше валюто обмінних операцій, що аж ніяк не сприяє врегулюванню ситуації на валютному ринку України та не протидіє відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Навпаки – сприяє таким негативним проявам, відповідно заподіює шкоду інтересам суспільства та інтересам окремих осіб, незважаючи на невираженість протиправного характеру фактично вчинених дій та відсутність нормативно-визначеного складу правопорушення (остання ознака зловживання публічним правом у валютних та банківських відносинах).

Висновки. Отже, зловживання правом Національного банку України у сфері валютного та банківського регулювання буде характеризуватись такими ознаками як наявність суб'єктивного права; здійснення діяльності, що спрямована на реалізацію цього права; використання недозволених засобів і способів здійснення права або таких, що знаходяться на межі легальних і нелегальних і можуть спричинити негативний ефект; здійснення функцій всупереч їх соціально-правовому призначенню; свідомий вихід за встановлені законом межі; заподіяння шкоди інтересам суспільства чи інтересам окремих осіб, незважаючи на невираженість протиправного характеру фактично вчинених дій та відсутність нормативно-визначеного складу правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Мельник М. І., Редька А. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією» / За ред. М. І. Мельника. – К. : Атіка, 2008. – 372 с. 9.
2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 29. – Ст. 238.
3. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінет Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.
4. Конституція України 28.06.1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0&find=1&text=&x=8&y=6>.
5. Про введення додаткових механізмів для стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків України Постанова Правління Національного банку України від 29.08.2014 № 540 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0540500-14>.
6. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 22.09.2014 №591 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації від 29.09.2014. – № 39. – С. 14.

